

जमदग्निर्भार्गवः। पवमानः सोमः। गायत्री।

एते असृग्रमिन्दवस्तिरः पवित्रमाशवः। विश्वान्यभि सौभगा ॥ ९.०६२.०१

एते- इमे। आशवः- क्षिप्राः। इन्दवः- हृदयस्पर्शिनो रसाः। पवित्रं तिरः- शोधकं भाजनं प्रतीकमप्यतिक्रम्य। विश्वानि- सर्वाणि। सौभगा- सौभाग्यानि। अभि- अभिलक्ष्य। असृग्रम्- सृज्यन्ते ॥१॥

विघ्नन्तौ दुरिता पुरु सुगा तोकाय वाजिनः। तना कृण्वन्तो अर्वते ॥ ९.०६२.०२

पुरु- प्रभूतानि। दुरिता- पापानि। विघ्नन्तः- रुन्धानाः। वाजिनः- गतिशीलाः। तोकाय- अस्माकं वत्सभूताय। अर्वते- प्राणाय। सुगा तना- सुखमयविस्तारभावनानि। कृण्वन्तः- कारयन्तः सरन्ति ॥२॥

कृण्वन्तो वरिवो गवेऽभ्यर्षन्ति सुष्टुतिम्। इळामस्मभ्यं संयतम् ॥ ९.०६२.०३

अस्मभ्यम्- नः। गवे- ज्ञानाय। संयतम्- संयमाख्यम्। वरिवः- धनम्। कृण्वन्तः- कुर्वन्तः। सुष्टुतिम्- शोभनस्तुतिभूताम्। इळाम्- अस्माकं वाचम्। अभ्यर्षन्ति- अभिगच्छन्ति ॥३॥

असाव्यंशुर्मदायाप्सु दक्षो गिरिष्ठाः। श्येनो न योनिमासदत् ॥ ९.०६२.०४

अंशुः- सोमः। मदाय- हर्षाय तृप्तये। अप्सु- मूलशक्तिधारासु। असावि- निष्पादितः। दक्षः- समर्थः। गिरिष्ठाः- पर्वतस्थो जडशरीरनिहितः। श्येनो न- पक्षीव। योनिम्- स्वसदनमृताख्यम्। आसदत्- आसीदत् ॥४॥

शुभ्रमन्धौ देववातमप्सु धूतो नृभिः सुतः। स्वदन्ति गावः पयोभिः ॥ ९.०६२.०५

शुभ्रम्- शुक्लम्। देववातम्- देवैरर्थितम्। अन्धः- हव्यम्। गावः- चिद्रश्मयः। पयोभिः-
स्वसारैर्ज्ञानैः। स्वदन्ति- आस्वादयन्ति। अप्सु- स सोमो मूलशक्तिधारासु। धूतः- शोधितः।
नृभिः- उपासकैः। सुतः- निष्पादित अभवत् ॥५॥

आदीमश्वं न हेतारोऽशूशुभन्नमृताय। मध्वो रसं सधमादे ॥ ९.०६२.०६

आत्- अनन्तरम्। ईम्- एनम्। अश्वं न- तुरगमिव स्थितम्। हेतारः- प्रेरकाः। मध्वो रसम्-
माधुर्यरसम्। अमृताय- अमरणाय। सधमादे- सर्वैः सह मादने। अशूशुभन्- शोभयन्ति ॥६॥

यास्ते धारा मधुश्रुतोऽसृग्रमिन्द ऊतयै। ताभिः पवित्रमासदः ॥ ९.०६२.०७

याः। ते- भवतः। धाराः। मधुश्रुतः- माधुर्यस्त्रावकाः। इन्दो- क्लेदनशील। ऊतये- रक्षायै। ताभिः-
धाराभिः। पवित्रम्- शोधकं प्रतीकम्। आसदः- आसीद ॥७॥

सो अर्षेन्द्राय पीतये तिरो रोमाण्यव्यया। सीदन्योना वनेष्वा ॥ ९.०६२.०८

वनेषु- आश्रितेषु। आ- समन्तात्। योना- स्वसदने ऋतारव्ये। सीदन्- उपविश्य। सः- तादृशः
सन्। अव्यया रोमाणि- रक्षाकराणि प्रतीकभूतानि रोमोपलक्षितशरीराणि। तिरः-
तिरस्कृत्यातिक्रम्येति भावः। इन्द्राय पीतये- इन्द्रानुभूतये। अर्ष- गच्छ ॥८॥

त्वमिन्दो परि स्रव स्वादिष्ठो अङ्गिरोभ्यः। वरिवोविद्धुतं पयः ॥ ९.०६२.०९

अङ्गिरोभ्यः- अङ्गनशीलेभ्य उपासकेभ्यः। स्वादिष्ठः- अतिशयेन स्वादुभूतः सन्। वरिवोवित्-
संपल्लम्भकः सन्। घृतम्- ज्योतिः। पयः- ज्ञानम्। त्वं। इन्दो- क्लेदनशील। परि स्रव- परितः
क्षर ॥९॥

अयं विचर्षणिर्हितः पवमानः स चेतति। हिन्वान् आप्यं बृहत् ॥ ९.०६२.१०

बृहत्- महत्। आप्यम्- प्राप्यम्। हिन्वानः- प्रेरयन्। अयम्- एषः। विचर्षणिः- विशेषद्रष्टा।
हितः- सर्वभूतहितः अस्मासु निहितो वा। पवमानः- पुनानो रसः। सः- असौ। चेतति-
प्रज्ञापयति ॥१०॥

एष वृषा वृषव्रतः पवमानो अशस्तिहा। करद्वसूनि दाशुषे ॥ ९.०६२.११

एषः- अयम्। वृषा- वर्षकः। वृषव्रतः- वृष्टिनियतिसंपन्नः। अशस्तिहा- रक्षोघ्नः। पवमानः-
पुनानो रसः। दाशुषे- दात्रे। वसूनि- संपदः। करत्- करोति ॥११॥

आ पवस्व सहस्रिणं रयिं गोमन्तमश्विनम्। पुरुश्चन्द्रं पुरुस्पृहम् ॥ ९.०६२.१२

आ- समन्तात्। सहस्रिणम्- अनन्तम्। गोमन्तम्- ज्ञानयुक्तम्। अश्विनम्- प्राणयुक्तम्।
पुरुश्चन्द्रम्- प्रभूताह्लादकम्। पुरुस्पृहम्- बहुभिरपेक्षितम्। रयिम्- दानयोग्यधनम्। पवस्व-
क्षर ॥१२॥

एष स्य परि षिच्यते मर्मज्यमान आयुभिः। उरुगायः कविक्रतुः ॥ ९.०६२.१३

एषःस्यः- सोयऽम्। उरुगायः- बहुभिर्गीयमानो विष्णुमयः। कविक्रतुः- क्रान्तदर्शिनां
सङ्कल्पोन्मयः। आयुभिः- उपासकैः। मर्मज्यमानः- शोधितः। परि षिच्यते ॥१३॥

सहस्रोतिः शतामघो विमानो रजसः कविः। इन्द्राय पवते मदः ॥ ९.०६२.१४

सहस्रोतिः- अनन्तरक्षकः। शतामघः- प्रभूतसंपद्धान्। रजसः- लोकस्य। विमानः- निर्माता।
कविः- क्रान्तदर्शी। मदः- हर्षभूतो रसः। इन्द्राय- परमेश्वराय। पवते- क्षरति ॥१४॥

गिरा जात इह स्तुत इन्दुरिन्द्राय धीयते। वीर्योना वसतार्विव ॥ ९.०६२.१५

गिरा- वाचा । जातः- प्रादुर्भूतः । स्तुतः- वन्दितः । इन्दुः- क्लेदनशीलो रसः । इन्द्राय-
ईशनाधिदैवताय । योना- ऋतसदने । इह- अत्र । विः- पक्षी । वसताविव- नीडे इव । धीयते-
निधीयते ॥१५॥

पवमानः सुतो नृभिः सोमो वाजमिवासरत् । चमूषु शक्मनासदम् ॥ ९.०६२.१६

पवमानः- पुनानः । नृभिः- उपासकैः । सुतः- निष्पादितः । सोमः- रसः । शक्मना- बलेन ।
चमूषु- पात्रेषु प्रतीकेषु । आसदम्- उपवेष्टुं । वाजमिव- अन्नमिव । असरत्- सरति ॥१६॥

तं त्रिपृष्ठे त्रिवन्धुरे रथे युञ्जन्ति यातवे । ऋषीणां सप्त धीतिभिः ॥ ९.०६२.१७

यातवे- गन्तुम् । तम्- अमुं सोमम् । त्रिपृष्ठे त्रिवन्धुरे रथे- वाहने रंहणप्रतीके । रथी ऋतस्य नो
भवेति श्रुतेः ऋतं रथः । ऋषीणाम्- सूक्ष्मदर्शिनाम् । सप्त धीतिभिः- सप्तभूमिकोन्मुखधारणाभिः ।
युञ्जन्ति- संयोजयन्ति ॥१७॥

तं सौतारो धनस्पृतमाशु वाजाय यातवे । हरिं हिनोत वाजिनम् ॥ ९.०६२.१८

सौतारः- रसनिष्पादकाः । आशुम्- क्षिप्रकारिणम् । वाजिनम्- गतिमन्तम् । धनस्पृतम्-
संपत्स्पर्शिनम् । तम्- अमुं रसम् । हरिम्- आकर्षकम् । वाजाय यातवे- हव्याय गन्तुम् । हिनोत-
प्रेरयन्ति ॥१८॥

आविशन्कलशं सुतो विश्वा अर्षन्नभि श्रियः । शूरो न गोषु तिष्ठति ॥ ९.०६२.१९

सुतः- निष्पन्नः । विश्वाः- सर्वाणि । श्रियः- मङ्गलानि । अभि- अभितः । अर्षन्- गमयन् ।
कलशम्- प्रतीकम् । आविशन्- प्रविशन् । शूरः- समर्थो वृषभः । गोषु न- धेनूनां मध्य इव ।
तिष्ठति ॥१९॥

आ त इन्दो मदाय कं पयो दुहन्त्यायवः। देवा देवेभ्यो मधु ॥ ९.०६२.२०

इन्दो- क्लेदनशील । ते- तव । कम्- आनन्दमयम् । पयः- सारम् । देवाः- द्युतिमन्तः । आयवः- मनुष्याः । देवेभ्यः- देवताभ्यः । मधु- मधुरम् । आ- आभिमुख्येन । दुहन्ति ॥२० ॥

आ नः सोमं पवित्र आ सृजता मधुमत्तमम् । देवेभ्यो देवश्रुत्तमम् ॥ ९.०६२.२१

नः- अस्मदर्थम् । मधुमत्तमम्- अतिशयेन मधुरम् । देवश्रुत्तमम्- अतिशयेन दिव्यश्रुतियुतम् । सोमम्- रसम् । पवित्रे- कलशे प्रतीके । आ- मर्यादया । आ- आभिमुख्येन । देवेभ्यः- देवताभ्यः । सृजत ॥२१ ॥

एते सोमा असृक्षत गृणानाः श्रवसे महे । मदिन्तमस्य धारया ॥ ९.०६२.२२

मदिन्तमस्य- अतिशयतृप्तिदस्य । धारया । महे- महत्यै । श्रवसे- श्रुत्यै । गृणानाः- स्तूयमानाः । एते- इमे । सोमाः- रसाः । असृक्षत- सृष्टाः ॥२२ ॥

अभि गव्यानि वीतये नृम्णा पुनानो अर्षसि । सनद्वाजः परि स्रव ॥ ९.०६२.२३

पुनानः- पवमानः । सनद्वाजः- दीयमानान्नः सन् । वीतये- अनुभूतये । नृम्णा- वीर्याणि । गव्यानि- चिद्रश्मिमयानि । अभि- अभितः । परि स्रव- परितः क्षर ॥२३ ॥

उत नो गोमतीरिषो विश्वा अर्ष परिष्टुभः । गृणानो जमदग्निना ॥ ९.०६२.२४

उत- अपि च । जमदग्निना-अग्न्युपासकेन । जमत् हुतभक्षणशीलः प्रज्वलितोग्निः । तस्योपासको जमदग्निः । गृणानः- स्तुतः सन् । नः- अस्मदर्थम् । गोमतीः- ज्ञानयुक्ताः । परिष्टुभः- परितः स्तुताः । इषः- अस्मत्कामनाः । अर्ष- गच्छ ॥२४ ॥

पवस्व वाचो अग्रियः सोमं चित्राभिरूतिभिः । अभि विश्वानि काव्या ॥ ९.०६२.२५

सोम- रस । चित्राभिः- विचित्राभिः । ऊतिभिः- रक्षाशक्तिभिः । विश्वानि काव्यानि- सर्वाणि दर्शनानि । वाचः- मन्त्रांश्च । अभि- अभितः । पवस्व- क्षर ॥२५॥

त्वं समुद्रिया अपोऽग्रियो वाच ईरयन् । पवस्व विश्वमेजय ॥ ९.०६२.२६

अग्रियः- मुख्यः सन् । विश्वमेजय- विश्वकम्पक रस । त्वम् । समुद्रिया अपः- हृत्समुद्रस्थमूलशक्तिधाराः । वाचः- मुख्यान् मन्त्रांश्च । पवस्व- क्षर ॥२६॥

तुभ्येमा भुवना कवे महिम्ने सोम तस्थिरे । तुभ्यमर्षन्ति सिन्धवः ॥ ९.०६२.२७

कवे- क्रान्तदर्शिन् । सोम- रस । इमा भुवना- इमे लोकाः । तुभ्य- तुभ्यम् । तस्थिरे- तिष्ठन्ति । सिन्धवः- मूलशक्तिधाराः । तुभ्यम्- तवार्थे । अर्षन्ति- सरन्ति ॥२७॥

प्र ते दिवो न वृष्टयो धारा यन्त्यसश्चतः । अभि शुक्रामुपस्तिरम् ॥ ९.०६२.२८

ते- तव । धाराः । असश्चतः- असङ्गाः । दिवो न वृष्टयः- आकाशजा वर्षा इव । शुक्रामुपस्तिरम्- शुद्धमुपस्तीर्यमाणं प्रतीकम् । अभि- अभिलक्ष्य । प्र यन्ति- प्रकर्षेण गच्छन्ति ॥२८॥

इन्द्रायेन्दुं पुनीतनोऽग्रं दक्षाय साधनम् । ईशानं वीतिराधसम् ॥ ९.०६२.२९

उग्रम्- वीरम् । दक्षाय- सामर्थ्यस्य । साधनम्- करणम् । ईशानम्- ईश्वरम् । वीतिराधसम्- संसिद्धिदम् । इन्दुम्- क्लेदनशीलं सोमम् । इन्द्राय- परमेश्वराय । पुनीतन- शोधयत ॥२९॥

पवमान ऋतः कविः सोमः पवित्रमासदत् । दधत्स्तोत्रे सुवीर्यम् ॥ ९.०६२.३०

स्तोत्रे- मन्त्रे मन्त्रविदि वा । सुवीर्य- शोभनवीर्यम् । दधत्- प्रयच्छन् । पवमानः- पुनानः । ऋतः- प्रकृतिनियतिभूतसत्यमयः । कविः- क्रान्तदर्शी । सोमः- रसः । पवित्रम्- भाजनं प्रतीकम् । आसदत्- आसीदति ॥३०॥